

УДК 343.148 (477)

ОБЪЕКТ И ПРЕДМЕТ СУДОВОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ У КРИМИНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВУ

Бондаренко О. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства
Харківського національного університету внутрішніх справ

Анотація: У статті проаналізовано точки зору вчених щодо визначення об'єкта судової експертизи у кримінальному судочинстві. Наведено позиції авторів стосовно його поділу. Досліджено сутність предмета судової експертизи. Сформульовано поняття об'єкта та предмета судової експертизи.

Ключові слова: спеціальні знання, судова експертиза, об'єкт судової експертизи, предмет судової експертизи.

Анотация: В статье проанализированы точки зрения ученых об определении объекта судебной экспертизы в уголовном судопроизводстве. Приведены позиции авторов относительно его деления. Исследована сущность предмета судебной экспертизы. Сформулированы понятия объекта и предмета судебной экспертизы.

Ключевые слова: специальные знания, судебная экспертиза, объект судебной экспертизы, предмет судебной экспертизы.

Annotation: This article analyzes the point of view of scientists on the definition of the object of forensic examination in criminal proceedings. The attitude of the authors are adduced, regarding its division. The gist of the subject of forensic examination is studied. The notion of the object and the subject of forensic examination has been formulated.

Key words: expertise, forensic examination, the object of forensic examination, the subject of forensic examination.

Проведення судової експертизи є найбільш поширеною формою використання спеціальних знань під час кримінального провадження. Використання її можливостей органами досудового розслідування та судом сприяє підвищенню ефективності їх діяльності. Враховуючи вказану обставину, дослідження положень, що стосуються цього інституту, має важливе як теоретичне, так і практичне значення.

Вивчення змісту наукових праць вчених, які стосуються дослідження питань судової експертизи, надає можливість стверджувати, що переважна їх більшість присвячена визначенню її сутності та характеристик правовідносин, котрі виникають між суб'єктами кримінального процесу у зв'язку із призначенням та проведенням експертизи (Т.В. Авер'янова, В.Д. Арсеньєв, Р.С. Белкін, В.М. Галкін, А.В. Дулов, П.П. Іщенко, Ю.Г. Корухов, В.М. Махов, Ю.К. Орлов, І.Л. Петрухін, Р.Д. Рахунов, Є.Р. Росинська, М.О. Селіванов, О.Р. Шляхов та ін.). Однак, незважаючи на це, не склалося єдності щодо визначення об'єкта і предмета судової експертизи у

кримінальному судочинстві, що і є метою цього дослідження.

Об'єкт судової експертизи є окремим її елементом, під яким І.Л. Петрухін розуміє сліди, речі або факти, що встановлені іншими процесуальними джерелами, дослідження яких на основі спеціальних знань експерта надає останньому можливість встановити обставини, що складають предмет експертизи або обґрунтувати неможливість їх встановлення [11, с. 4].

У свою чергу Т.В. Авер'янова, В.Д. Арсеньєв, Р.С. Белкін, Ф.М. Джавадов, В.Г. Заблоцький, Ю.Г. Корухов, Є.Р. Росинська, П. Яні визначають об'єкт експертизи як матеріальні носії інформації (речові докази), що підлягають безпосередньому дослідженню експертами. При цьому заслугоує на увагу думка вчених про доцільність поділу вказаного об'єкта на безпосередній та допоміжний. Першими виступають матеріальні носії, що підлягають дослідженню, другі ж складають реально існуючі (або що існували в минулому) явища, на встановлення яких спрямоване проведення експертизи [7, с. 415; 1, с. 17-18; 2, с. 184; 4, с. 17; 13, с. 7; 16, с. 23].

О.Р. Шляхов об'єктом експертизи називав матеріалізовані згідно з процесуальними нормами джерела інформації [15, с. 11].

О.М. Зінін, М.П. Майліс, Г.Г. Омелянюк, О.В. Пахомов поняття об'єкта експертизи розглядають з наукової і практичної точок зору. Так, у першому випадку він визначається як рід (вид) об'єктів, будь-який клас, категорія предметів, що характеризуються загальними властивостями. У іншому ж розумінні – як конкретний предмет (предмети), який надається експерту для дослідження.

Автори поділяють об'єкти експертизи на безпосередні (речові докази, що досліджуються) і зразки для порівняльного дослідження та відносять до них події, явища і інші нематеріальні об'єкти, вивчення яких здійснюється шляхом дослідження матеріальних носіїв, інформації про них. Вченими приводиться власна класифікація об'єктів експертизи [5, с. 21-22; 6, с. 9, 120].

Ю.К. Орлов відзначав, що явища та події не можуть бути об'єктами експертизи, хоча й припускав можливість визнання в ґносеологічному розумінні будь-якого факту об'єктом пізнавальної діяльності. При цьому автор обов'язковою умовою такої можливості визначав наявність «правового аспекту», який, на думку вченого, може лише розповсюджуватися на реально існуючі об'єкти.

З приводу питання, яке досліджується, заслуговує на увагу точка зору Ю.К. Орлова, згідно з якою під об'єктом судової експертизи слід розуміти джерела обставин про факти, що встановлюються (матеріальні предмети), які підлягають експертному дослідженню та завдяки чому експерт визнає обставини, котрі охоплюються предметом експертизи. Об'єкти експертизи автор поділяє на родові (видові) та конкретні. Так, до перших відносяться будь-який клас, категорія предметів, яким притаманні загальні ознаки. Родовий об'єкт відіграє важливу роль при проведенні розмежування окремих видів експертиз. Під конкретним об'єктом вчений розуміє певний предмет, який підлягає дослідженню в ході даної експертизи [10, с. 12].

Обов'язковим елементом судової експертизи є також її предмет. Слід відзначити, що в науковій літературі не склалося єдності з приводу розуміння сутності останнього.

Так, В.Д. Арсеньєв та В.Г. Заблоцький визначали предмет експертизи як сторони, властивості та відносини об'єкта, що підлягають дослідженню та пізнаються засобами (методами, методиками) певної галузі експертизи з метою вирішення питань, що мають значення для кримінального провадження і охоплюються певною сферою галузі знань. На думку вчених, якщо об'єкт експертизи існує незалежно від неї, сам по собі (як частина об'єктивної реальності, на пізнання якої спрямоване дослідження), то її предмет визначається завданнями та засобами дослідження.

Слушною пропозицією цих авторів є думка щодо поділу предмета експертизи на галузевий та конкретний. Так одні й ті ж питання повинні обмежуватися як обставинами, що підлягають доказуванню у конкретному кримінальному провадженні, так і галузевим предметом експертизи. Таке розмежування має важливе значення, оскільки

родовий (видовий) предмет визначає компетенцію експерта певної спеціальності, можливості даного виду експертизи, а конкретний об'єкт – це коло питань, що вирішуються конкретною експертизою [1, с. 20-21].

М.О. Селіванов предмет експертизи визначав як факт, який реально відбувся або міг відбутися в минулому, існує або може існувати на даний час, а також закономірності, зв'язки і відносини, що обумовлюють його.

Автор критикує розуміння предмета експертизи як обставин провадження, оскільки в них, на його думку, йдеться не про предмет, а про результати експертного дослідження (факти, встановлені експертом) [14, с. 63].

Т.В. Авер'янова, Р.С. Белкін, Ю.Г. Корухов і Є.Р. Росинська вважають, що предметом судової експертизи є вирішення експертних завдань з метою встановлення фактичних даних на основі дослідження об'єктів – матеріальних носіїв інформації про факт або подію, з допомогою спеціальних методів та методик [7, с. 432; 2, с. 195; 13, с. 6].

Г.В. Прохоров-Лукін визначає предмет експертизи як фактичні дані (факти, обставини провадження), що досліджуються і встановлюються на підставі спеціальних знань з галузі криміналістики, природних та технічних наук завдяки вирішенню питань, що поставлені перед експертом у зв'язку з розслідуванням і розглядом кримінального провадження та цивільної справи [12, с. 7].

М.Т. Білуха і М.О. Матющенко предмет експертизи ототожнюють з завданнями, що вирішується нею. На думку авторів, оскільки завдання експерту формулюються у вигляді питань, то предмет експертизи безпосередньо відображається в них [3, с. 8; 8, с. 5].

О.М. Зінін, М.П. Майліс, Г.Г. Омелянюк і О.В. Пахомов предмет експертизи розглядають з наукової і практичної позицій. У першому випадку автори визначають його як закономірності формування властивостей об'єктів і їх змін у зв'язку із скоєнням злочину, а в другому – як фактичні дані (обставини провадження), що встановлюються на підставі застосування спеціальних знань [5, с. 20; 6, с. 8].

Визначаючи предмет експертизи, автори в більшості або обмежують це поняття яким-небудь його елементом або змішують предмет з об'єктом експертизи. У зв'язку з цим справедливою є точка зору Ю.К. Орлова, який, погоджуючись одночасно з усіма вищевказаними думками, відзначає, що підстав для їх протиставлення немає, оскільки всі вони висловлюють однакову сутність.

Як відзначає вчений, предмет експертизи при всій його важливості не може бути єдиним та достатнім критерієм розмежування окремих видів експертиз та визначення компетенції експерта. Таким критерієм може бути лише сукупність трьох елементів – предмета, об'єкта та методів (методик) експертного дослідження [10, с. 9-11].

Існування сукупності приведених визначень обумовлюється багатозначністю слова «предмет» з точки зору семантики, що дозволяє розуміти під предметом судової експертизи як речові докази так і

обставини кримінального провадження, які підлягають експертному дослідженню.

З метою надання терміну «предмет судової експертизи» однозначності Г.М. Надгорним пропонувалося сформулювати його поняття на законодавчому рівні [9, с. 12-14].

Проаналізувавши вищевказані точки зору вчених, вважається, що під об'єктом судової експертизи слід розуміти матеріальні предмети, явища і процеси, які підлягають експертному дослідженню. Предметом судової експертизи є фактичні дані, що досліджуються і встановлюються експертом на підставі спеціальних знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арсеньев В.Д. Использование специальных знаний при установлении фактических обстоятельств уголовного дела / В.Д. Арсеньев, В.Г. Заблоцкий. – Красноярск : Издательство Красноярского университета, 1986. – 152 с.
2. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия / Р.С. Белкин. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – 2-е издание дополненное. – 334 с.
3. Білуха М.Т. Судово-бухгалтерська експертиза: підручник / М.Т. Білуха. – К. : Вища школа, 1992. – 279 с.
4. Джавадов Фуад Муса огли. Концептуальні основи розвитку судової експертизи в сучасних умовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Фуад Муса огли Джавадов. – К., 2000. – 30 с.
5. Зинин А.М. Судебная экспертиза: учебник / А.М. Зинин, Н.П. Майлис. – М. : Право и закон; Юрайт-Издат, 2002. – 320 с.
6. Зинин А.М. Введение в судебную экспертизу / А.М. Зинин, Г.Г. Омелянюк, А.В. Пахомов. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2002. – 240 с.
7. Криминалистика: [учебник для вузов] / под ред. Заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р.С. Белкина / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская. – М. : Издательство НОРМА, 2001. – 972 с.
8. Матюшенко М.О. Судово-бухгалтерська експертиза / М.О. Матюшенко. – Х. : Видавництво «Константа», 1996. – 56 с.
9. Надгорный Г.М. О понятии предмета судебной экспертизы / Г.М. Надгорный // Криминалистика и судебная экспертиза : республиканский межведомственный научно-методический сборник. – К. : Издательство при Киевском государственном университете издательского объединения «Вища школа», 1989. – Вып. 38. – С. 10-15.
10. Орлов Ю.К. Заключение эксперта и его оценка (по уголовным делам) : учебное пособие / Ю.К. Орлов. – М. : Юрист, 1995. – 64 с.
11. Петрухин И.Л. Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе / И.Л. Петрухин. – М. : Издательство «Юридическая литература», 1964. – 264 с.
12. Прохоров-Лукин Г.В. Теоретические и методические основы судебно-экспертной ситуалогии : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / Г.В. Прохоров-Лукин. – К., 1993. – 17 с.
13. Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском, арбитражном процессе / Е.Р. Россинская. – М. : Юрист, 1996. – 224 с.
14. Селиванов Н.А. Спорные вопросы судебной экспертизы / Н.А. Селиванов // Социалистическая законность. – 1978. – № 5. – С. 63-66.
15. Шляхов А.Р. Основания классификации судебных экспертиз / А.Р. Шляхов // Общее учение о методах судебной экспертизы : сб. научн. тр. – М. : Всесоюзный научно-исследовательский институт судебных экспертиз, 1976. – Вып. 28. – С. 3-18.
16. Яни П. «Правовая» экспертиза в уголовном деле / П. Яни // Законность. – 2001. – № 9. – С. 21-24.